

Bacheloroppgave

VPL05 Vernepleie

Hvordan være en god kommunikasjonspartner for personer med dyp psykisk utviklingshemming

How to be a good communication partner for persons with profound intellectual disability

Andrea Jacobsen Gulla

Totalt antall sider inkludert forsiden: 50

Molde, 26.05.2021

Obligatorisk egenerklæring/gruppeerklæring

Den enkelte student er selv ansvarlig for å sette seg inn i hva som er lovlige hjelpemidler, retningslinjer for bruk av disse og regler om kildebruk. Erklæringen skal bevisstgjøre studentene på deres ansvar og hvilke konsekvenser fusk kan medføre. Manglende erklæring fritar ikke studentene fra sitt ansvar.

Du/dere fyller ut erklæringen ved å klikke i ruten til høyre for den enkelte del 1-6:		
1.	Jeg/vi erklærer herved at min/vår besvarelse er mitt/vårt eget arbeid, og at jeg/vi ikke har brukt andre kilder eller har mottatt annen hjelp enn det som er nevnt i besvarelsen.	☒
2.	Jeg/vi erklærer videre at denne besvarelsen: <ul style="list-style-type: none">• ikke har vært brukt til annen eksamen ved annen avdeling/universitet/høgskole innenlands eller utenlands.• ikke refererer til andres arbeid uten at det er oppgitt.• ikke refererer til eget tidligere arbeid uten at det er oppgitt.• har alle referansene oppgitt i litteraturlisten.• ikke er en kopi, duplikat eller avskrift av andres arbeid eller besvarelse.	☒
3.	Jeg/vi er kjent med at brudd på ovennevnte er å <u>betrakte som fusk</u> og kan medføre annullering av eksamen og utestengelse fra universiteter og høgskoler i Norge, jf. Universitets- og høgskoleloven §§4-7 og 4-8 og Forskrift om eksamen §§14 og 15.	☒
4.	Jeg/vi er kjent med at alle innleverte oppgaver kan bli plagiatkontrollert i URKUND, se Retningslinjer for elektronisk innlevering og publisering av studiepoenggivende studentoppgaver	☒
5.	Jeg/vi er kjent med at høgskolen vil behandle alle saker hvor det forligger mistanke om fusk etter høgskolens retningslinjer for behandling av saker om fusk	☒
6.	Jeg/vi har satt oss inn i regler og retningslinjer i bruk av kilder og referanser på biblioteket sine nettsider	☒

Personvern

Personopplysningsloven

Forskningsprosjekt som innebærer behandling av personopplysninger iht.

Personopplysningsloven skal meldes til Norsk senter for forskningsdata, NSD, for vurdering.

Har oppgaven vært vurdert av NSD?

ja nei

- Hvis ja:

Referansenummer:

- Hvis nei:

Jeg/vi erklærer at oppgaven ikke omfattes av Personopplysningsloven:

Helseforskningsloven

Dersom prosjektet faller inn under Helseforskningsloven, skal det også søkes om forhåndsgodkjenning fra Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk, REK, i din region.

Har oppgaven vært til behandling hos REK?

ja nei

- Hvis ja:

Referansenummer:

Publiseringsavtale

Studiepoeng: 15

Veileder: Thrine Marie Nøst Bromstad

Fullmakt til elektronisk publisering av oppgaven

Forfatter(ne) har opphavsrett til oppgaven. Det betyr blant annet enerett til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (Åndsverkloven. §2).

Alle oppgaver som fyller kriteriene vil bli registrert og publisert i Brage HiM med forfatter(ne)s godkjenning.

Oppgaver som er unntatt offentlighet eller båndlagt vil ikke bli publisert.

Jeg/vi gir herved Høgskolen i Molde en vederlagsfri rett til å gjøre oppgaven tilgjengelig for elektronisk publisering:

ja nei

Er oppgaven båndlagt (konfidensiell)?

ja nei

(Båndleggingsavtale må fylles ut)

- Hvis ja:

Kan oppgaven publiseres når båndleggingsperioden er over?

ja nei

Dato: 26.05.2021

Forord

Jeg ønsker å rette oppmerksomhet og takknemlighet til veileder Thrine Marie Nøst Bromstad som har veiledet meg gjennom skriveprosessen. Jeg har funnet god motivasjon i veiledningen jeg har fått.

Antall ord: 6288

Innhold

1.0	Innledning	8
1.1	Presentasjon av tema	8
1.2	Bakgrunn for valg av tema	8
1.3	Avgrensning av oppgaven	9
1.4	Forforståelse	10
2.0	Problemstilling	10
3.0	Metode	11
3.1	Litteraturstudie	11
3.2	Kildekritikk	12
4.0	Teoridel	12
4.1	Dyp psykisk utviklingshemming/sammensatte funksjonshemninger	12
4.2	Hva er kommunikasjon?	14
4.2.1	To kommunikasjonsmodeller	15
4.3	Nonverbal kommunikasjon	16
4.4	Kommunikasjonspartnere	16
4.4.1	Partnerfortolket kommunikasjon	18
4.5	Alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK)	18
4.6	Kommunikasjonsmiljø	19
4.7	Kartlegging og tilrettelegging	20
5.0	Drøfting	22
5.1	Case	22
5.2	Drøfting av case	24
6.0	Oppsummering	26
7.0	Litteraturliste	28
8.0	Vedlegg 1: Eksempel på bruk av IPCA	32
9.0	Vedlegg 2: Mal til kommunikasjonspass	43

1.0 Innledning

Alle mennesker er født med en grunnleggende evne til å kommunisere for å uttrykke egne meninger og behov, samt delta i samhandling med andre (Røkenes og Hanssen 2012).

Noen er derimot født med manglende evne til å uttrykke seg verbalt. Det er gjeldende for personer med dyp psykisk utviklingshemming, som denne oppgaven handler om. De er i stor grad avhengige av miljøet og personene rundt seg for å gjøre seg forstått (Andreassen, Dalen, Grodås, Mellemstuen og Ringeli 2014). Tidligere har disse personene blitt kalt de kontaktløse, men de snakker med reaksjonene sine; lyd, vokalisering, mimikk, gester og bevegelser (Horgen 1995).

Personene denne oppgaven baserer seg på omtales med ulike begrep, men jeg tar utgangspunkt i dyp psykisk utviklingshemming. Personene har ofte multifunksjonshemming, og det kan være like vanlig å si personer med sammensatte og store funksjonsnedsettelse (Horgen 2006).

1.1 Presentasjon av tema

Temaet i oppgaven er kommunikasjon hos personer med dyp psykisk utviklingshemming, og hvordan en gjennom å være en god kommunikasjonspartner kan være med på å legge til rette for at personer med dyp psykisk utviklingshemming i større grad kan uttrykke seg.

1.2 Bakgrunn for valg av tema

Teori om temaet viser at kommunikasjon med personer med dyp psykisk utviklingshemming er noe som må settes i fokus, og at vi som helsepersonell må fremme kunnskap om dette tema (Horgen 2006). Horgen (2006) nevner at det trengs en

snuoperasjon hvor vi ikke er fokusert på å lære bort «vårt» språk til de personene som uttrykker seg nonverbalt, men at det er vi som må lære oss deres språk.

Mange bøker og artikler tar utgangspunkt i alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK) med barn, og gjerne i barnehage eller skole (Tetzchner og Martinsen 2002, Horgen 2007, Næss og Karlsen 2015, Horgen, Slåtta og Gjermestad 2010, Statped 2021). Selv om de nevner voksne også, er hovedfokuset jevnt over på barn. Mye av det kan overføres til voksne, men slett ikke alt, for eksempel når det gjelder tiltak i skole eller barnehage. Retten til å bruke ASK er hjemlet i barnehageloven § 39, opplæringsloven § 2-16, § 3-13 og § 4A-13 og friskoleloven § 3-14. Utenom det er det CRPD som gjelder for voksne, da det med Norges ratifisering av FN konvensjonen for funksjonshemmede i 2013 kom kommunikativ likestilling for alle som bruker ASK uavhengig av personens alder, funksjonsnivå, bosted og hvor han eller hun har sitt daglige virke (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2013, artikkel 21).

De det skrives om i disse bøkene og artiklene betegnes som regel som alvorlig utviklingshemmet, eller så skrives det om «alvorlige- og dypt utviklingshemmede». Mye av litteraturen viser derimot at det kan være store forskjeller både i det språklige og det kognitive nivået hos noen som er alvorlig utviklingshemmet, og hos noen som er dypt utviklingshemmet (Andreassen et al. 2014, Statped 2021, NAKU 2019). Andreassen et al. (2014) sier for eksempel at variasjonen i forutsetningen innad i gruppen tilsvarer forutsetningene til et spedbarns og en 5-åring. Jeg ønsker derfor å gjøre et tydeligere skille ved å kun skrive om personer som har *dyp* psykisk utviklingshemming.

1.3 Avgrensning av oppgaven

Opgaven avgrenses til å handle om voksne med dyp psykisk utviklingshemming som bor i bofellesskap eller i kommunale boliger.

1.4 Forforståelse

Dalland (2012) skriver at vi alltid har våre fordommer eller førforståelse med oss inn i en undersøkelse. En fordom er å ha gjort seg opp en mening om en bestemt sak allerede før en starter å undersøke den. Å møte et nytt tema en ønsker å lære mer om uten å allerede ha noen tanker og meninger kan ikke unngås og en må derfor være bevisst på egen forforståelse og gjøre rede for den i oppgaven (Dalland 2012).

Forforståelsen min til tema er at jeg har en oppfatning om at personer med dyp psykisk utviklingshemming har gode forutsetninger for å kommunisere dersom nærpersonene eller kommunikasjonspartnere legger til rette for det. Jeg tror også forutsetningene blir større dersom nærpersonene har positive holdninger og er engasjerte. I praksis erfarte jeg for eksempel at tålmodighet og oppmerksomhet var helt nødvendige egenskaper for å kunne oppnå kommunikasjon med personer som har store begrensninger i kommunikasjon. Likevel erfarte jeg at de har mye å uttrykke. Jeg lærte derimot at jeg måtte kommunisere på en litt annen måte, ved å bruke kroppsspråk og å være veldig sensitiv for alle uttrykk og anerkjenne disse. En forutsetning for å oppnå god kommunikasjon var også å bli godt kjent med personene, og vite hva som interesserte de. Videre synes jeg kommunikasjon er et viktig verktøy, og noe som er nødvendig for å skape relasjoner med andre mennesker. I praksis så jeg hvor viktig kommunikasjon er for alle, og så mulighetene som finnes for de som trenger mer hjelp til å kunne oppnå kommunikasjon med andre. Min oppfatning er imidlertid at ASK ikke alltid blir brukt på en god måte, ofte på grunn av manglende kunnskap og erfaring blant tjenesteytere, men også negative holdninger når det gjelder hvilken nytte ASK har. Mange har også negative holdninger knyttet til at personer med dyp psykisk utviklingshemming i liten grad har mulighet til å kommunisere, eller at de har liten forståelse når det kommer til kommunikasjon.

2.0 Problemstilling

Med bakgrunn i at kommunikasjonspartneren har så mye å si for at personer med dyp psykisk utviklingshemming skal ha muligheten til å uttrykke seg, er problemstillingen som

følgende: «Hvordan være en god kommunikasjonspartner for personer med dyp psykisk utviklingshemming».

3.0 Metode

3.1 Litteraturstudie

Metoden som er benyttet i denne oppgaven er litteraturstudie, som innebærer å systematisk søke, kritisk granske og å sette sammen litteraturen innenfor et valgt emne eller område (Forsberg & Wengström 2013). En skal studere den allerede eksisterende kunnskapen som en henter ved å søke i databasene. Litteraturstudien kan ses på som en systematisering av kunnskapen (Støren 2013).

Søkeprosessen startet i biblioteket Oria. Søkeordene som ble brukt var: «dyp utviklingshemming», «kommunikasjon», «dyp utviklingshemming kommunikasjon», «multifunksjonshemming kommunikasjon», «kommunikasjon», «nonverbal kommunikasjon», «alternativ supplerende kommunikasjon», «kommunikasjonspartner» og «relasjon kommunikasjon». Søkene førte meg til andre studentoppgaver som handlet om samme tema hvor det ble brukt teori som var relevant til problemstillingen min. Søkene i Oria ga også direkte treff på bøker som har blitt brukt i oppgaven, som for eksempel «God kommunikasjon med ASK-brukere av Næss og Karlsen (2015). Store deler av litteraturen i oppgaven er hentet derifra, sammen med «Alternativ og supplerende kommunikasjon» av Tetzchner og Martinsen (2002). Fagheftet «Forstå og bli forstått» av Andreassen, Dalen, Grodås, Mellestuen og Ringeli (2014) funnet på NAKU har også blitt mye brukt. I tillegg til søk i Oria har jeg søkt i andre internettkilder som Statped, Ask-loftet.no, NAKU (Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming) og Google scholar som er sider som ble oppdaget gjennom søk på Google ved bruk av de samme søkeordene.

I flere av søkene er snøballmetoden benyttet for å finne relevant litteratur, som vil si at en bruker en kilde til å finne en annen. Metoden har blitt brukt på flere måter, som for

eksempel gjennom å finne litteratur fra andre studentoppgaver fordi jeg har oppdaget ny litteratur i bøker, men også ved funn av nye kilder i artikler.

3.2 Kildekritikk

Tilgangen på litteratur har vært god da det finnes mye litteratur om tema. Både i ulike databaser, i ulike nettkilder og i bøker. Derimot er det nødvendig å være kritisk til de kildene som blir brukt, og vurdere dens gyldighet og pålitelighet (Dalland 2012). Noen av bøkene som er brukt er noe eldre, men litteraturen er like relevant sammenlignet med nyere kilder. Bøkene jeg har brukt er skrevet av forfattere som er anerkjente innenfor fagfeltet. Internettsidene er også anerkjente nettsider innenfor fagfeltet, og er førstehåndskilder, som vil si at det er den opprinnelige utgaven av en tekst (Dalland 2012).

4.0 Teoridel

4.1 Dyp psykisk utviklingshemming/sammensatte funksjonshemminger

Kodeverket ICD-10 (Direktoratet for e-helse 2021) definerer psykisk utviklingshemming på denne måten:

Psykisk utviklingshemming er en tilstand med stagnert eller mangelfull utvikling av evner og funksjonsnivå, som særlig kjennetegnes av svekkede ferdigheter som viser seg i løpet av utviklingsperioden. Dette er ferdigheter som bidrar til det generelle intelligensnivået, som kognitive, språklige, motoriske og sosiale ferdigheter (Direktoratet for e-helse 2021).

Ifølge kodeverket ICD-10 er psykisk utviklingshemming en medisinsk diagnose. For å fylle diagnosekriteriet må evnetester vise en IQ (intelligenskvotient) under 70 og deles inn i ulike grader; lett, moderat, alvorlig og dyp psykisk utviklingshemming. Graderingen skjer på bakgrunn av hvor store utfordringene er (NAKU 2019). Personer med dyp psykisk utviklingshemming vil derfor ha de største og mest sammensatte funksjonshemmingene. ICD-10 (Direktoratet for e-helse 2021) forklarer *dyp psykisk utviklingshemming* på denne måten:

IQ-nivået i denne kategorien er estimert til under 20, noe som betyr at rammede individer har en svært begrenset evne til å forstå eller følge anmodninger eller instruksjoner. De fleste har ingen eller meget begrenset mobilitet, er inkontinente og i beste fall i stand til å delta i helt elementære former for ikke-verbal kommunikasjon. De har liten eller ingen evne til å ivareta egne grunnleggende behov, og trenger konstant hjelp og tilsyn (Direktoratet for e-helse 2021).

ICD-10 (Direktoratet for e-helse 2021) forklarer videre at språkforståelse og språkbruk i beste fall er begrenset til forståelse av grunnleggende ordrer og ytring av enkle spørsmål. De mest grunnleggende og enkle visuospatiale ferdighetene (evne til å tolke/bearbeide informasjon gjennom synet) kan læres. Personen kan også under egnet tilsyn og veiledning mestre deltakelse i praktiske oppgaver. Alvorlig nevrologisk eller annen fysisk dysfunksjon som påvirker mobiliteten er vanlig, i likhet med epilepsi og svekkelser av syn og hørsel (Direktoratet for e-helse 2021). Andre aktuelle tilleggsvansker ved dyp psykisk utviklingshemming kan være respirasjonsvansker og slimingsproblematikk, svelgvansker, lungebetennelse, ernærings- og fordøyelsesvansker og søvnvansker, som alt kan være med på å gi dårlig allmenntilstand som kan gi utfordringer i en opplærings situasjon (Andreassen et al. 2014). Mange personer med dyp psykisk utviklingshemming vil altså ha flere funksjonshemminger; multifunksjonshemming. Begrepet blir oftest noe upresist brukt som term selv om det ikke er en egen diagnose eller utgjør en ensartet gruppe. Mange vil ha spesifikke motoriske vansker som følge av organiske skader som Cerebral parese eller annet, eller motoriske og fysiske følger som en del av ulike syndromdiagnoser. Spastisk muskulatur kan være en følge av det. Andre kan ha hypotoni, dvs. svak muskelspenning med svak og slapp muskulatur som vanskeliggjør bevegelser. Store motoriske vansker vil

hemme livsutfoldelse og læring på bred front og vil være hemmende i utviklingen av kognitive og kommunikative ferdigheter. Andre utfordringer når det gjelder kognisjon kan være alvorlige problemer med oppmerksomhet, konsentrasjon, informasjonsbearbeiding og abstrakt tenkning. I tillegg kan en del ha alvorlige sensoriske vansker, som blindhet, døvhet eller døvblindhet. Dette medfører store tilleggsutfordringer, også når det gjelder kommunikasjonen (Andreassen et al. 2014). Alt som blir nevnt her bunner i en medisinsk forståelse av funksjonshemming, men det sier likevel noe om hvor store utfordringer det kan være for kommunikasjon. Den medisinske beskrivelsen av diagnosen kan derimot gi noen negative konsekvenser når det gjelder deltakelse og muligheter for kommunikasjonen, da det i mindre grad sier noe om mulighetene som er der. Utviklingshemming kan derfor også sees med et relasjonelt perspektiv (GAP-modellen), der vanskene oppstår i samspillet mellom individ og omgivelser knyttet til konkrete situasjoner, fremfor at det er diagnosen i seg selv som skaper utfordringer. I GAP-modellen er det et misforhold mellom hva omgivelsene forventer av personen, og personens forutsetninger. Da er det miljøet som trenger å tilpasse seg (Owren og Linde 2011).

4.2 Hva er kommunikasjon?

Kommunikasjonsbegrepet er omfattende og beskriver en sammensatt prosess som kan være utfordrende å få et totalt overblikk over. Lorentzen (2013) skriver at kommunikasjon handler om å formidle noe mentalt til en andreperson hvor ordene ikke er gode nok alene. Ordet kommer fra det latinske «communicare», som betyr «å gjøre felles» (Oxford Dictionary 2014, sitert i Næss 2015). Å gjøre noe felles forutsetter en form for interaksjon, og kommunikasjon foregår derfor mellom to eller flere personer. Vi kan også ifølge Rommetveit (1997; Tetzchner, 2012; Tomasello 2010, sitert i Næss 2015) si at menneskelig kommunikasjon innebærer en bevisst intensjon om å formidle noe til en annen person. Tetzchner (2012, sitert i Næss 2015) nevner også intensjon når han beskriver kommunikasjon, men karakteriserer det som en intensjonell dirigering av oppmerksomhet. Han poengterer derimot at ikke alle intensjoner er kommunikative, og at intensjon forutsetter en felles oppmerksomhet – enten dirigering av andres oppmerksomhet eller at man lar egen oppmerksomhet dirigeres av andre, samtidig som partene er bevisste

på at de deler oppmerksomhet. Med utgangspunkt i denne forståelsen kan kommunikasjonen knyttes til kognitive prosesser og ses som planlagte ytringer, bevegelser, lyder eller ord som produserer for eksempel for å få oppmerksomhet eller på en eller annen måte påvirke kommunikasjonspartneren. Det kan dreie seg om å formidle holdninger eller å dele følelser (Tomasello & Herrmann 2010, sitert i Næss 2015). Språk og tale er ofte det som benyttes som hovedformer for kommunikasjon, men det er viktig å understreke at også nonverbale signaler og atferd er svært betydningsfulle sider ved kommunikasjon. Både som støtte for talen og som et selvstendig bidrag (Næss 2015). Lorentzen (2003) hevder at handlinger som det *ikke* ligger en bevisst intensjon bak, også kan tolkes som kommunikasjon. Dermed er det umulig for oss mennesker ikke å kommunisere.

4.2.1 To kommunikasjonsmodeller

Tradisjonelle kommunikasjonsmodeller har vært opptatt av hvordan informasjon eller budskap overføres mellom personer og har hatt fokus på hva det er som gjør en slik overføringsprosess mulig. Dette er *monologiske* modeller, som beskriver en avsender og en mottaker som skal sende et budskap fram og tilbake seg imellom ved hjelp av en kode (Lorentzen 2003). Lorentzen (2003) vil si at monologiske kommunikasjonsmodeller beskriver hvordan «vellykket» kommunikasjon foregår. Næss (2015) nevner at kognitive funksjoner og mentale prosesser anses som avgjørende for utfallet av kommunikasjonen innenfor disse tradisjonene. En alternativ forståelse er en *dialogisk* forståelse av kommunikasjon, gjennom dialogiske kommunikasjonsmodeller. Næss (2015) snakker om en sirkulær kommunikasjonsmodell, der kommunikasjonen oppfattes som et samspill mellom kommunikasjonspartnere som deler oppmerksomhet og tilpasser seg hverandre. En slik modell tar utgangspunkt i *relasjonen* mellom partene, og vektlegger at kommunikasjonspartnere skaper forståelse sammen i løpet av kommunikasjonsprosessen gjennom turtaking og tilbakemelding, som gjør kommunikasjonen dialogisk og gjensidig (Næss 2015).

4.3 Nonverbal kommunikasjon

Nonverbal kommunikasjon viser til kommunikasjon uten ord. Kanaler for nonverbale uttrykk kan for eksempel være ansikt, blikket, kroppsspråk og berøring (Eide og Eide 2017). På mange måter vil det være en kroppslig kommunikasjon. Horgen (1990) presenterer begrepet totalkommunikasjon, hvor verbal kommunikasjon blant annet inkluderer talt, auditivt og visuelt språk, mens det ved nonverbal kommunikasjon handler om kroppsspråk, ikke-språklige gester ved talen og for eksempel berøring (Lieth 1982, sitert i Horgen 1990). Totalkommunikasjonen tar ifølge Hansen (1978, sitert i Horgen 1990) utgangspunkt i en vilje til å bruke alle midler som står til rådighet for å forstå og bli forstått. Nærpersonen bruker hele sin oppmerksomhet for å lete etter og tolke reaksjoner og tar de på alvor (Horgen 1990). Ifølge Andreassen et al. (2014) kommuniserer all type atferd kommuniserer noe til omgivelsene, enten det er bevisst eller ubevisst. Atferden er den mest primitive formen for kommunikasjon fordi det dreier seg om helt naturlige signaler. Andreassen et al. (2014) mener at disse signalene kan fortelle mye om personen eller situasjonen og forklarer at personer med dyp psykisk utviklingshemming vil ha en så begrenset sansehorisont at kommunikasjonsformene begrenser seg til den helt nære kroppssfæren gjennom kroppskontakt og bevegelse og nære og klare auditive og visuelle former. Horgen (2010) presiserer at denne fenomenologien gir oss en mulighet til å se personene med sammensatte funksjonshemminger på en måte som gjør de kompetente gjennom å se på kroppens følelsesuttrykk. Oppgaven vår er å lete etter uttrykket i de sammenhengene der personene er.

4.4 Kommunikasjonspartnere

Kommunikasjonspartnere er målgruppens nærpersoner, de som står de nærest og i størst grad bidrar til kommunikasjon. Det kan for eksempel være familie eller bistandsyttere. Kommunikasjonspartneren spiller en viktig og sentral rolle i tilretteleggingen for kommunikasjon, samt å drive kommunikasjonsprosessen hos de som har kommunikasjonsvansker. Relasjonen, kommunikasjonspartnerens kunnskap og engasjement vil ha mye å si for målgruppens respons og hvor mye kontakt som egentlig

oppnås. En god kommunikasjonspartner kan ifølge Næss (2015) beskrives som blant annet tålmodig, motivert og interessert. Personer som har utfordringer i forhold til tale, språk og kommunikasjon trenger stor grad av tilrettelegging, og trenger personer med holdninger som tilsier at de ser muligheter, har tro på at den andre har noe å si, og som synes at det er viktig at kommunikasjon utvikles. Vi kan si at det er en forutsetning for kommunikasjonen (Statped 2021). Statped (2021) nevner noen viktige momenter som handler om å være entusiastisk og støtte kommunikasjonen med bevisst bruk av stemme, mimikk og kroppsspråk. I tillegg bør kommunikasjonspartneren ha en forventning til kommunikasjonen, og gi tid til å ta initiativ, men signalisere med blick og kroppsspråk at en venter, etterfulgt av å følge initiativet til den andre. Kommunikasjonspartneren skal se hva den andre er opptatt av, og følge det opp.

I kommunikasjonen kan vi skille mellom ekspressiv og impressiv kompetanse. Det vil være fordelaktig om kommunikasjonspartneren har god kompetanse i begge. Ekspressiv kompetanse er bistandsyterens kompetanse i å kommunisere på en slik måte at den aktuelle personen kan oppfatte og forstå det. I kommunikasjonsforholdet vil bistandsyteren være den sterke parten når det gjelder kommunikasjon, i den forstand at bistandsyteren har forutsetninger for å kommunisere med mer avanserte og presise former – både måten det kommuniseres på og midlene som brukes, det være seg tale, skrift, tegn eller gester. Andreassen et al. (2014) mener at det er en kompetanse bistandsyteren bør være bevisst på. Impressiv kompetanse handler derimot om bistandsyterens kompetanse i å oppfatte og forstå det den aktuelle personen faktisk kommuniserer. Andreassen et al. (2014) fremhever at evnen til å oppfatte og forstå den kommunikasjonen en aktuell person i målgruppa faktisk framviser, ofte i svake, særegne og individualiserte former er en helt vesentlig kompetanse, og at det er en kompetanse man fort kan undervurdere betydningen av. Kompetansen krever detaljert kunnskap og erfaring og evne til å være særlig observant og lydhør overfor kommunikasjonssignaler. Det kan ofte bare være noen få av nærpersionene som er i stand til å oppfatte og forstå personens kommunikasjon i særlig grad, og det vil derfor være svært viktig å bruke tid på å bli kjent med personens og hans kommunikasjonsmåter. Kommunikasjonen til personen kan ifølge Andreassen et al. (2014) være svært særegen, svak og individualisert.

4.4.1 Partnerfortolket kommunikasjon

Partnerfortolket kommunikasjon handler om at kommunikasjonspartneren fortolker og besvarer handlinger, mimikk og væremåter på meningsfulle måter. Det er en kommunikasjonsform som ikke krever at det ligger en kommunikativ kommunikasjon bak det kroppsspråket uttrykker. Enkle intensjonelle uttrykk kan kunne oppstå over tid dersom omgivelsene besvarer uttrykk noenlunde likt og vi kan da si at uttrykkene erverver mening gjennom overfortolkning, hvor kommunikasjonspartneren tillegger personens signal eller atferd en mening (Ursin og Slåtta 2010). Det vil ifølge Næss (2015) være avgjørende for å skape mening i samspillet. Det forutsetter imidlertid at bistandsyteren er kompetent og tilstrekkelig oppmerksom til å oppfatte de signalene (Andreassen et al. 2014).

4.5 Alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK)

Å kommunisere på andre måter enn tale kalles alternativ og supplerende kommunikasjon, forkortet til ASK. ASK er ifølge Tetzchner og Martinsen (2002) hovedkommunikasjonsformen for personer som mangler taleevne, og brukes enten som et supplement eller et alternativ til tale. *Alternativ kommunikasjon* vil si at personen har en annen måte å kommunisere på ansikt til ansikt enn tale. Det kan være manuelle, grafiske tegn, morse og skrift. *Supplerende kommunikasjon* betyr støtte- eller hjelpekommunikasjon, hvor målsettingen er å fremme og støtte personens tale og å kunne sikre en alternativ kommunikasjonsform dersom personen ikke utvikler taleevne. Det gjøres et viktig skille mellom hjulpet og ikke-hjulpet kommunikasjon. Hjulpet kommunikasjon omfatter alle kommunikasjonsformer der det språklige uttrykket foreligger i en fysisk form utenfor brukeren og kan for eksempel være peketavler, snakkemaskiner, datamaskiner eller andre former for kommunikasjonshjelpemidler. Å peke på et grafisk tegn eller bilde er for eksempel hjulpet kommunikasjon fordi tegnet eller bildet er det kommunikative uttrykket. Ikke-hjulpet kommunikasjon er derimot kommunikasjonsformer der personen må lage språkuttrykkene selv, for eksempel ved bruk av håndtegn og morse, eller å for eksempel blunke med øynene for å indikere «ja» og «nei». Ordinær peking, for eksempel på et objekt, er også ikke-hjulpet kommunikasjon

fordi det er pekingen som er det kommunikative uttrykket.

Det skilles også mellom avhengig og uavhengig kommunikasjon. Forskjellen har å gjøre med rollen kommunikasjonspartneren har i utformingen av det som personen av det alternative systemet kommuniserer, og hvordan den alternative kommunikasjonsformen blir brukt. Avhengig kommunikasjon vil si at den som kommuniserer er avhengig av kommunikasjonspartneren til å sette sammen eller tolke det som blir kommunisert. Kommunikasjonstavler med enkeltbokstaver, ord eller grafiske tegn er eksempler på kommunikasjonshjelpemidler som blir brukt på en avhengig måte. Håndtegn kan også bli brukt på en avhengig måte fordi de som bruker håndtegn kan være avhengig av at kommunikasjonspartneren setter sammen og tolker tegnene for at den intenderte meningen skal kunne bli formidlet. Uavhengig kommunikasjon vil dermed si at det som blir kommunisert blir helt formulert av personen selv. Om personen bruker grafisk kommunikasjon, kan det skje med tekniske hjelpemidler der det som blir kommunisert blir skrevet på papir eller på en skjerm, eller med talemaskiner som sier hele setninger (Tetzchner og Martinsen 2002).

4.6 Kommunikasjonsmiljø

ASK-brukernes kommunikative kompetanse, kommunikative ferdigheter og mobilitet er ofte avgjørende for en persons mulige kommunikasjonspartnere. ASK-brukere føler seg ifølge Midtlien, Næss, Taxt og Karlsen (2014, sitert i Næss 2015) tryggest sammen med personer som er i nær familie, som ofte er ASK-brukeres hovedkommunikasjonspartnere (Hued & Lloyd 1990, sitert i Næss 2015). Det føles trygt å kommunisere med personer man kjenner godt og deler mange opplevelser og kommunikasjons erfaringer med. Det kan også gjøre det enklere å skape en god og felles forståelse mellom partnere og bidrar til å redusere faren for misforståelser og brudd i kommunikasjonen.

Kommunikasjonspartnerens kunnskap, ferdigheter og holdninger vil ha stor betydning for tilrettelegging av kommunikasjon og tilrettelegging i kommunikasjonsmiljøet. Ulike strukturelle forhold vil også være av betydning for å lykkes med tilretteleggingen, som for eksempel utformingen av det fysiske miljøet samt tilgjengelig materiell. Bemanning, kompetanse og mulighet for organisering og samarbeid er eksempler på andre forhold som

vil kunne være avgjørende for hvordan kommunikasjonsmiljøet imøtekommer ASK-brukernes behov (Næss 2015).

4.7 Kartlegging og tilrettelegging

Det er store individuelle forskjeller mellom ASK-brukere når det gjelder kognitiv fungering, kommunikative ferdigheter og behov. Det forutsetter individuelt tilpassede tiltak for den enkelte bruker og vedkommendes kommunikasjonsmiljø. For å lykkes med dette vil kartlegging av både personen og miljøet være nødvendig (Næss 2015). Tetzchner og Martinsen (2002) fremhever en systematisk, helhetlig og dynamisk kartlegging og at ulike kartleggingsformer kan kombineres for å avdekke forutsetninger både hos individet og i miljøet. Det kan være eventuell diagnose, kommunikativ kompetanse, motoriske ferdigheter, syn og hørsel, oppmerksomhet og konsentrasjon, kognisjon og språklig fungering. Personens motoriske ferdigheter vil for eksempel være helt avgjørende for valg av kommunikasjonssystem og eventuelle hjelpemidler. En kartlegging av håndmotorikken kan vise om personen for eksempel klarer å peke, og om personen kan håndtere et kommunikasjonshjelpemiddel. Kartleggingen kan også finne frem til egnede sitte- og liggestillinger som kan gjøre det enklere for personen å benytte seg av kommunikasjonshjelpemiddelet. Dersom personen tidligere har fått opplæring i ASK, og når tiltakene er i satt i gang vil en kartlegging av personens forståelse av de systemene også inngå i kartleggingen. Kartlegging av språklige og kommunikative ferdigheter omfatter forståelse og bruk av tale og alternative språkformer, samt ikke-språklig kommunikasjon. Personens nytte av sine kommunikative ferdigheter er helt avhengig av om omgivelsene forstår ham og personens ferdigheter og ferdighetene til menneskene i omgivelsene må derfor ses i sammenheng og det er nødvendig å også kartlegge miljøet (Tetzchner og Martinsen 2002).

I det kommunikative miljøet vil det være aktuelt å kartlegge tilgang på kommunikasjonspartnere i forhold til deres kunnskap, ferdigheter, holdninger og erfaring, og det vil også være nødvendig å kartlegge ressurser, tid som er disponibel, det fysiske

miljøet, kommunikasjonsmateriell og hjelpemidler, og ikke minst samarbeidsmuligheter. Det vil ifølge Næss (2015) være avgjørende å avdekke personens styrker og vanskeområder samt muligheter og barrierer i miljøet for så å vurdere personens totalbehov (Næss 2015). I forhold til spesifikk kartlegging når det gjelder ASK, kan det omfatte bruk av metoder som samtale, intervju, spørreskjema, observasjoner og standardiserte og ustandardiserte kartleggingsverktøy. Kartleggingen handler om å identifisere kommunikative ferdigheter, styrker og begrensninger hos personer som kan ha et utbytte av ASK, men også å sørge for at de som allerede er brukere av ASK får riktig hjelp. En annen del av kartleggingen er å observere eventuelle endringer i behov slik at tiltakene til enhver tid er tilpasset brukeren (Stadskleiv 2015).

For at opplæringen i ASK skal kunne bli vellykket, må fagfolk sikre seg at det de forsøker å lære bort er kommunikasjon om ting, aktiviteter og hendelser som personen faktisk er oppmerksom på og interessert i å kommunisere om. En kartlegging bør derfor starte med en interessekartlegging. Bare med et slikt utgangspunkt kan opplæringen bli meningsfull fra personen som skal benytte ASK sitt perspektiv (Tetzchner og Martinsen 2002). Det vil være viktig å kartlegge hva personens faktisk er interessert i og liker både for å finne aktuelle tema for kommunikasjon men også for å finne egnede aktiviteter og øvrig livsinnhold (Andreassen et al. 2014). Interessekartlegging kan gjennomføres på flere måter. Andreassen et al. (2014) påpeker at det kan være vanskelig å finne presise svar på hva som interesserer vedkommende da personer med dyp utviklingshemming kan ha få og svært særegne interesser. I tillegg kan de ha store vansker med å gi uttrykk for hva de er interessert i. Mest betydningsfullt er at personene kan ha vansker med å forfølge interessene sine uten hjelp av nærpersonene. Det er også gjerne nærpersonene som har mest kunnskap om hva personen liker og er interessert i og det vil være relevant å hente informasjon fra de. Nærpersonintervju vil være et godt redskap. Nærpersonene sitter med førstehåndskjennskap og erfaring gjennom samvær med personen og kan gi detaljerte beskrivelser av personens interesser men også generell forståelse og informasjon når det gjelder kommunikasjon. Når det gjelder interesser vil det være ytterligere relevant å hente informasjon fra personer fra ulike arenaer, da de personene vil ha ulike erfaringer basert på hva vedkommende har gjort av aktiviteter. Det gjelder alle områder i kartleggingen. Det vil være nyttig å hente inn informasjon fra flest mulig relevante personer – både familie og

pårørende, boligpersonale, dagtilbudpersonalet og andre nærperso-ner som kjenner vedkommende godt (Andreassen et al. 2014)

Det finnes ulike kartleggingsverktøy som kan være nyttig å bruke, for eksempel en norsk variant av IPCA, Inventory of Potential Communicative Acts (Butterfield mfl. 2006, sitert i Ursin og Slåtta 2010). Det kan brukes til å kartlegge hvordan ulike funksjoner kommer til uttrykk hos personen og hvordan personen uttrykker sånt som «hei», «vil ikke», «mer», og «kom hit». Et eksempel på bruk av dette kartleggingsverktøyet er lagt som vedlegg 1.

5.0 Drøfting

For å belyse og drøfte funn fra teoridelen, og får å svare på problemstillingen, har jeg konstruert et case som utgangspunkt for drøftingen.

5.1 Case

Personlige faktorer: Emil er en 24 år gammel mann som bor i et bofellesskap for voksne som har behov for et døgkontinuerlig omsorgstilbud. Han har dyp grad av psykisk utviklingshemming og cerebral parese, og et stort behov for bistand samt hjelp til aktivisering da han sitter i rullestol. Interessene til Emil er film, tv og musikk, og han er glad i å være ute. Han uttrykker også stor glede når han er på jobben sin – et aktivitetssenter hvor han flytter på materiale. På grunn av cerebral parese er han ganske spastisk i hele kroppen og har noe vanskeligheter med mer finmotoriske bevegelser som for eksempel å peke, noe som kan påvirke forutsetningene for noen kommunikasjonsmetoder. Han har godt syn og god hørsel. Han klarer fint å flytte på og holde i gjenstander. Emil har ikke noe verbalt språk, men uttrykker ofte både glede og misnøye gjennom lyd og kroppsspråk som latter og smil, eller negative ansiktsuttrykk og sukk. Emil kan også i noen sammenhenger uttrykke ønsker, for eksempel gjennom å vri

kroppen mot tv-en dersom han ønsker at den skal skrues på. Han har også noe forståelse for konkreter, og kan velge mellom 2-4 av disse. Han forstår enkle beskjeder. Emil tar sjelden initiativ til kontakt med andre, men responderer i stor grad på andres forsøk på å få kontakt med ham.

Rammefaktorer: Emil har en relativt liten og stabil personalgruppe med 1:1 bemanning. I løpet av en uke kan det være cirka åtte ulike personer som jobber hos Emil. De følger han på jobb, hvor det bare er et par andre ansatte som av og til kommuniserer med Emil. Nettverket hans er også stabilt med venner både i bofellesskapet og på jobb, samt at han har et godt forhold til foreldrene sine og tilbringer mye tid sammen med de. Det kan se ut som at Emil og foreldrene har en måte å kommunisere på som gjør at de stort sett forstår hverandre. Emil bruker per i dag roll talk til å kommunisere, men det er usikkert om han har særlig nytte av det. Emil har også kort med «ja» og «nei», men nærpersionene er usikre på i hvor stor grad han forstår forskjellen. I og med at han har vanskeligheter med å peke og da også vanskeligheter med å kunne trykke på maskinen, er det bistandsyterne som må peke eller bruke maskinen for å se etter reaksjon hos Emil. Det er derimot vanskelig å tolke om han forstår meningen med det, og personalet har i samråd med foreldrene kommet frem til at de bør finne en annen kommunikasjonsform eller en løsning som kan passe bedre til Emils språkforståelse og hans forutsetninger. Noe som kan synes å fungere bedre, er dagsplan som består av bilder av kjente fjes og steder. Han har også en hylle med konkreter han kan velge mellom. Foreldrene til Emil har uttrykt at de synes det er vanskelig å få alle tjenesteyterne samkjørte i forhold til hvordan de skal kommunisere med Emil. Mange av tjenesteyterne uttrykker at de synes det er vanskelig å kommunisere med ham, fordi de er usikre på om Emil forstår de og om de selv forstår hva Emil forsøker å formidle. Noen få som kjenner Emil godt oppgir at de får til å kommunisere greit med Emil. De fleste synes det er enklest når de skal gi ham en beskjed eller følge dagsplan.

5.2 Drøfting av case

Som vi ser av caset er ikke situasjonen rundt Emils kommunikasjonsmuligheter helt ideell når det gjelder kunnskap om hvilken forståelse Emil har for kommunikasjon, om de kommunikasjonsmidlene han har i dag er optimale for han, og usikkerhet i kommunikasjonsmiljøet når det gjelder hvordan de skal kommunisere på lik måte. Det vil derfor være nødvendig å kartlegge både Emils forståelse når det gjelder kommunikasjon, og å kartlegge kommunikasjonsmiljøet. Emil har ikke talespråk, og vil dermed ha behov for alternative kommunikasjonsformer for å gjøre seg forstått. Siden det er uvisst om de kommunikasjonshjelpemidlene han i dag bruker hjelper han noe særlig, vil det være nødvendig med en helhetlig kartlegging. Både av motoriske ferdigheter, språkforståelse, ordforståelse, generell forståelse og kognisjon, og hans forståelse av alternative systemer. I Emils situasjon kan det gjennomføres nærpersontintervjuet for eksempel med foreldrene, og øvrige kommunikasjonspartnere slik at deres kunnskap om kommunikasjon med Emil blir overført til personalet som jobber der Emil bor. Intervjuene kan gi viktige detaljer og beskrivelser av hvordan personen kommuniserer. Tetzchner og Martinsen (2002) beskriver at personer med behov for ASK varierer betydelig med hensyn til hvor oppmerksomme de er og hvor ofte de henvender seg til andre. Caset beskriver at han tar lite initiativ, men at han reagerer når andre tar initiativ til kommunikasjon. Grunnen til det kan også finnes ut av gjennom kartlegging. Det kan skyldes at Emil mangler evne til å henvende seg, men det kan også være at han er selektiv til hvem han ønsker å kommunisere med, eller at det som kommuniseres om ikke er interessant for han. Motoriske vansker kan også gjøre det vanskelig å henvende seg. Tetzchner og Martinsen (2002) nevner lært avhengighet, noe som også kan være en faktor. Personen kan være lært å svare andre og ikke ta initiativ selv. Problemene kan også skyldes systematisk avlæring av initiativ gjennom erfaringer med å ikke lykkes – lært hjelpsløshet. Henvendelsene og oppmerksomheten mot andre kan også være sterkt situasjonsbetinget (Tetzchner og Martinsen 2002). Kunnskap om hvordan nærpersonevalueringen vurderer Emils forståelse vil ha en viktig funksjon, da det gir holdepunkter for hvordan de oppfatter personens forståelse, hvordan de reagerer på hans uttrykk for forståelse, og hvilken grad de prøver å tilpasse sin egen kommunikasjon slik at han skal forstå bedre. Den kunnskapen vil være utgangspunktet for kartleggingen av språkmiljøet (Tetzchner og Martinsen 2002). Fagfolk skal være forsiktige med å konkludere at personen ikke forstår noe av det som blir sagt, og det er det en fare for i Emils situasjon.

Nærpersonene sier tydelig at de ikke vet hvilken forståelse Emil egentlig har, og at det er usikkert på om han egentlig forstår noe av de kommunikasjonshjelpemidlene som blir brukt. Videre bør en finne ut av om Emils forståelse er av ord, eller om forståelsen i større grad kommer fra bestemte situasjoner, omgivelser eller spesifikke personer. Tetzchner og Martinsen (2002) forteller at forståelsen av enkeltord og uttrykk hos en del personer med behov for ASK ofte kan være knyttet til bestemte situasjoner med bakgrunn av erfaringer med ordene. Det kan være at Emil bruker tegn og gester. Selv om det han utfører er lite, kan disse ha en viktig funksjon i kommunikasjonen (Tetzchner og Martinsen 2002). Det er derfor om å gjøre at fagfolkene sikrer at gestene og håndtegnene blir forstått av flest mulig i personens miljø. Tetzchner og Martinsen (2002) påpeker at informasjon om at personens forståelse av tale er knyttet til gester eller andre ikke-språklige kommunikasjonsuttrykk hos den som snakker ofte ikke kommer frem i nærpersonintervjuene.

Kommunikasjonspartneren er ofte selv ikke klar over at han eller hun lager slike uttrykk. Derfor er det nødvendig med systematisk observasjon av samspillet i tillegg, hvis en skal finne ut om kommunikasjonen er situasjons- eller personavhengig (Tetzchner og Martinsen 2002).

Tetzchner og Martinsen (2002) fremhever at det varierer sterkt hvilken form for kommunikasjon som blir brukt av personer med behov for ASK. For personer med store funksjonshemmingen kan det være begrenset til å se på ting de er interesserte i. Andreassen et al. (2014) påpeker at personer med dyp psykisk utviklingshemming kan ha svært særegne interesser og at de trenger bistand av nærpersonene til å forfølge de få interessene de har. Emil har ifølge caset flere interesser og det vil være opp til kommunikasjonspartnere å kommunisere om nettopp det som interesserer han, og å være med i aktiviteter Emil liker og kommunisere i de situasjonene. Emil benytter seg i stor grad av ikke-hjulpert kommunikasjon, bortsett fra når han benytter kommunikasjonshjelpemidler som roll talk. Det er ikke sikkert at et avansert kommunikasjonshjelpemiddel er riktig løsning i Emils situasjon. Statped (2021) gir flere eksempler på at personer med store og sammensatte funksjonshemninger ofte har større nytte av partnerfortolket kommunikasjon. I en partnerfortolket kommunikasjon vil kommunikasjonspartnerne ha stort fokus på kroppslig kommunikasjon. Kommunikasjonspersonen må evne å forstå hvordan opplevelser, følelser og ønsker kommer kroppslig til uttrykk hos personen. For å være en god kommunikasjonspartner må nærpersonene være til stede og oppmerksomme, og søke å gå inn i meningsskapende

handlinger som inkluderer fysisk nærhet (Statped 2021). Taktil kommunikasjon handler om å kommunisere gjennom berøring. Gester og andre kroppslige uttrykk brukes også, og alle sansekanaler benyttes når informasjon gis og mottas. Kommunikasjon bygd på kroppsspråk krever mye av kommunikasjonspartnerne og det skal mye til for å skape et språkmiljø som innebærer at den funksjonshemmede i størst mulig grad får muligheter for å forstå og bli forstått. Et mulig grep for å styrke kommunikasjonspartnerenes kompetanse vil være å lage ulike typer støttemateriell (Statped 2021). Gjennom å bruke kartleggingsverktøyet IPCA kan nærpersonene utarbeide en kommunikasjonsbok eller et kommunikasjonspass som det finnes mal for i vedlegg 2. Det er også noen av hjelpemidlene Emil bruker per i dag som fungerer, som dagstavlen. Andre løsninger som virker å kunne fungere ville vært symbolkort kombinert med handlinger og tale da det i beskrivelsene i caset virker som Emil forstår bruk av bilder.

Kommunikasjonsmiljøet vil uansett være et viktig tema. Foreldrene til Emil uttrykker at de synes det er vanskelig å få alle tjenesteyterne samkjørte i forhold til hvordan de skal kommunisere med Emil. Det er ikke så mange ansatte inne hos Emil og det burde derfor være mulig å samkjøre kommunikasjonen. Den løsningen som viser seg å passe best etter kartlegging og øvrige observasjoner må brukes på alle arena og tas i bruk av alle som befinner seg i Emils kommunikasjonsmiljø.

6.0 Oppsummering

Litteraturstudien viser at det ikke er noen tvil om at kommunikasjonspartneren har en stor betydning for at personer med dyp psykisk utviklingshemming skal ha muligheten til å uttrykke seg. Det er derimot viktig å påpeke at individet har store forutsetninger selv, men at det er kommunikasjonspartnerens oppgave å fremheve det. Det er kommunikasjonspartneren som må skaffe seg en spesiell kompetanse i å kommunisere på en måte slik at personen kan oppfatte og forstå det. Det er også kommunikasjonspartneren som må dyktiggjøre seg i å oppfatte det som faktisk kommuniseres i vid person. Det er målpersonen som bør få velge formen på kommunikasjonen og dermed

kommunikasjonspartneren som må tilegne seg denne kommunikasjonsverden (Andreassen et al. 2014). Litteraturstudien viser også at kommunikasjonspartnerens interesse og holdninger i stor grad er med å påvirke i hvor stor grad det oppnås kommunikasjon. Når det gjelder ASK viser studien at nødvendigheten med en grundig kartlegging, og at det er vesentlig med et kommunikasjonsmiljø som samarbeider.

Bruk av ASK har kommet godt på vei, men det er fortsatt en vei å gå når det gjelder visse holdninger og i hvor stor grad ASK blir brukt. Jeg håper studien har bidratt med å sette lys på et viktig tema, og spesielt at kommunikasjonsvansker ikke trenger å være en begrensning.

7.0 Litteraturliste

Andreassen, Elin, Terje Dalen, Sissel Grodås, Jo Mellemstuen og Leif Olav Ringeli. 2014.

«Forstå og bli forstått: kognisjon og kommunikasjon hos personer med alvorlig og dyp utviklingshemming.» Lest 08. januar, 2021.

https://naku.no/sites/default/files/Faghefte_%20forstot%20og%20bli%20forstott.pdf

Barnehageloven. *Lov om barnehager* av 17. juni 2005 nr.64.

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64>

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. 2013. Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne. Q-1199 B. Oslo: Merkur-Trykk AS. Lest 01. mai, 2021.

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/sla/funk/konvensjon_web.pdf

Dalland, Olav. 2012. *Metode og oppgaveskriving*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Direktoratet for e-helse 2021: KODEVERKET ICD-10: Den internasjonale statistiske klassifikasjonen av sykdommer og beslektede helseproblemer 2021. Lest 08.

januar, 2021. [https://ehelse.no/standarder/ikke-standarder/icd-10-psykiske-lidelser-og-atferdsforstyrrelse-kliniske-beskrivelser-og-diagnostiske-retningslinjer-blaboka/_/attachment/inline/2940e18d-9320-4536-b627-](https://ehelse.no/standarder/ikke-standarder/icd-10-psykiske-lidelser-og-atferdsforstyrrelse-kliniske-beskrivelser-og-diagnostiske-retningslinjer-blaboka/_/attachment/inline/2940e18d-9320-4536-b627-0f6289e362f6:6875a2309af7447a26d9731a6e7ff2cba814c14e/ICD-10%20Psykiske%20lidelser%20og%20atferdsforstyrrelse%20kliniske%20beskrivelser%20og%20diagnostiske%20retningslinjer.pdf)

[0f6289e362f6:6875a2309af7447a26d9731a6e7ff2cba814c14e/ICD-](https://ehelse.no/standarder/ikke-standarder/icd-10-psykiske-lidelser-og-atferdsforstyrrelse-kliniske-beskrivelser-og-diagnostiske-retningslinjer-blaboka/_/attachment/inline/2940e18d-9320-4536-b627-0f6289e362f6:6875a2309af7447a26d9731a6e7ff2cba814c14e/ICD-10%20Psykiske%20lidelser%20og%20atferdsforstyrrelse%20kliniske%20beskrivelser%20og%20diagnostiske%20retningslinjer.pdf)

[10%20Psykiske%20lidelser%20og%20atferdsforstyrrelse%20kliniske%20beskrive](https://ehelse.no/standarder/ikke-standarder/icd-10-psykiske-lidelser-og-atferdsforstyrrelse-kliniske-beskrivelser-og-diagnostiske-retningslinjer-blaboka/_/attachment/inline/2940e18d-9320-4536-b627-0f6289e362f6:6875a2309af7447a26d9731a6e7ff2cba814c14e/ICD-10%20Psykiske%20lidelser%20og%20atferdsforstyrrelse%20kliniske%20beskrivelser%20og%20diagnostiske%20retningslinjer.pdf)

[lser%20og%20diagnostiske%20retningslinjer.pdf](https://ehelse.no/standarder/ikke-standarder/icd-10-psykiske-lidelser-og-atferdsforstyrrelse-kliniske-beskrivelser-og-diagnostiske-retningslinjer-blaboka/_/attachment/inline/2940e18d-9320-4536-b627-0f6289e362f6:6875a2309af7447a26d9731a6e7ff2cba814c14e/ICD-10%20Psykiske%20lidelser%20og%20atferdsforstyrrelse%20kliniske%20beskrivelser%20og%20diagnostiske%20retningslinjer.pdf)

Eide, Hilde og Tom Eide. 2017. *Kommunikasjon i relasjoner: personorientering, samhandling, etikk*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Forsberg, Christina og Yvonne Wengström. 2013. *Att göra systematiska litteraturstudier*. Stockholm: Natur & Kultur Akademisk.

Friskoleloven. *Lov om frittstående skolar* av 4. juli 2003 nr.84.

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2003-07-04-84>

Horgen, Turid, Knut Slåtta og Anita Gjermestad. 2010. «Det nære språket – språkmiljø: grunnleggende forhold for utvikling av gjensidig forståelse». I *Multifunksjonshemming: livsutfoldelse og læring*, redigert av Turid Horgen, 57-73. Oslo: Universitetsforlaget.

Horgen, Turid, Knut Slåtta og Anita Gjermestad. 2010. «Støttmateriell for god praksis». I *Multifunksjonshemming: livsutfoldelse og læring*, redigert av Espen Ursin og Knut Slåtta, 231-249. Oslo: Universitetsforlaget.

Horgen, Turid. 1990. *Barn som Christian: kommunikasjon når barn har svært store og sammensatte læreversker*. Oslo: Universitetsforlaget.

Horgen, Turid. 1995. *Når språket berører: språkmiljø for mennesker med multifunksjonshemming*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Horgen, Turid. 2006. *Det nære språket: språkmiljø for mennesker med multifunksjonshemming*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lorentzen, Per. 2003. *Fra tilskuer til deltaker: samhandling og kommunikasjon med voksne utviklingshemmede*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lorentzen, Per. 2013. *Kommunikasjon med uvanlige barn*. Oslo: Universitetsforlaget.

NAKU. 2019. «Den medisinske diagnosen psykisk utviklingshemming.» Oppdatert 15. januar, 2019. <https://naku.no/kunnskapsbanken/diagnose-psykisk-utviklingshemming-icd-10>

Næss, Kari-Anne Bottegaard og Asgjerd Veia Karlsen. 2015. «God kommunikasjon med ASK-brukere». I *God kommunikasjon med ASK-brukere*, redigert av Kari-Anne Bottegaard Næss, 15-40. Bergen: Fagbokforlaget.

Næss, Kari-Anne Bottegaard og Asgjerd Veia Karlsen. 2015. «Kartlegging». I *God kommunikasjon med ASK-brukere*, redigert av Kristine Stadskleiv, 73-111. Bergen: Fagbokforlaget.

Opplæringsloven. *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa* av 17. juli 1998 nr.61. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>

Owren, Thomas og Sølvi Linde. 2011. «Funksjonsnedsettelse og funksjonshemming». I *Vernepleiefaglig teori og praksis: sosialfaglige perspektiver*, redigert av Thomas Owren, 28-41. Oslo: Universitetsforlaget.

Røkenes og Hanssen. 2012. *Bære eller bryte: kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. Bergen: Fagbokforlaget.

Statped. 2021. «Kommunikasjonspartnere.» Oppdatert 26. april, 2021.

<https://www.statped.no/alternativ--supplerende-kommunikasjon-ask/kommunikasjonspartnere/>

Statped. 2021. «Multifunksjonshemming og kommunikasjon.» Oppdatert 10. mai, 2021.

<https://www.statped.no/multifunksjonshemming/multifunksjonshemming-og-kommunikasjon/>

Statped. 2021. «Uttrykksformer.» Oppdatert 26. april, 2021.

<https://www.statped.no/alternativ--supplerende-kommunikasjon-ask/uttrykksformer/?depth=0#1>

Støren, Ingeborg. 2013. *Bare søk! – praktisk veiledning i å gjennomføre en litteraturstudie*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Tetzchner, Stephen von og Harald Martinsen. 2002. *Alternativ og supplerende kommunikasjon: en innføring i tegnspråkopplæring og bruk av kommunikasjonshjelpemidler for mennesker med språk- og kommunikasjonsvansker*. Oslo: Gyldendal akademisk.

8.0 Vedlegg 1: Eksempel på bruk av IPCA

Eksempel på utfylling (Rita på 4 år og 10 måneder):

4. Be om en ting

Hvordan vet du at hun eller han vil ha

Kommunikative uttrykk	Handlinger	Eksempler
1.En ting (for eksempel en leke en bok osv.).	Strekker seg, beveger seg mot, stirrer mot.	Slår av og til på vindmølleleken for å få den til å snurre, hvis den plasseres foran henne.
2. Noe å spise.	Roper eller stønner, beveger seg mot eller plukker bare opp maten selv og spiser.	Hvis Rita ser assistenten på kjøkkenet vil hun holde seg i nærheten. Vil vente på at assistenten skal hjelpe henne med å helle melk i flasken hennes. Vil plukke opp mat selv hvis assistenten er for treg.
3. Mer av noe.	Beveger seg bort, spinner rundt.	På trampolinen, hvis hun vil ønske mer vil hun bevege seg mot midten, slik at vi ikke får tak i henne, eller hun vil virre unna så vi ikke får henne bort fra trampolinen.
4. Musikk eller tv/video.	Rister på hodet, stopper bevegelsen, smiler.	Noen ganger stopper skolebussen med musikken på. Da stopper Rita opp, smiler og «rocker» i takt med musikken
5. Annet		

1.Sosiale konvensjoner.

Beskriv hvordan hun eller han.....

Kommunikative uttrykk	Handlinger	Eksempler
Eksempel: Hilser på deg/andre	<i>Smiler Øyekontakt Strekker ut armene</i>	<i>Når jeg går bort til Jenny om morgenen og sier hei, ser hun på meg, smiler og strekker ut armene.</i>
1. Hilser på deg/andre		
2. Sier ha det til deg/andre		
3. Responderer på eget navn		
4. Annet		

2.Få oppmerksomhet.

Beskriv hvordan han eller hun....

Kommunikative uttrykk	Handlinger	Eksempler
1.Oppnår din oppmerksomhet.		
2. Ber om trøst.		
3.Ber om kiling/kjæling.		
4.Viser seg fram.		
5.Annet.		

3. Avvise / protestere

Hva gjør han eller hun dersom.....

Kommunikative uttrykk	Handlinger	Eksempler
1. Han/hun blir avbrutt i en rutineaktivitet.		
2. Han/hun skal gjøre noe som han/hun ikke har lyst til.		
3. Det er noe han/hun ikke liker.		
4. En favoritt gjenstand/mat blir tatt bort.		
5. Den voksne slutter å samhandle med ham /henne (f.eks. slutter å leke).		
6. Annet		

4. Be om en ting

Hvordan vet du at hun eller han vil ha.....

Kommunikative uttrykk	Handlinger	Eksempler
1. En ting (for eksempel en leke en bok osv.)		
2. Noe å spise.		
3. Mer av noe.		
4. Musikk eller tv/video		
5. Annet		
6. Annet		

5.Be om en handling

Hva gjør hun eller han for å uttrykke ønsker eller behov for.....

Kommunikative uttrykk	Handlinger	Eksempler
1. Hjelp til påkledning.		
2. Hjelp til en lek(e), et spill.		
3. Hjelp til å komme på wc.		
4. At noen kommer for å være nær.		
5. Annet		
6. Annet		

6.Be om informasjon

Hva gjør han eller hun for å be om.....

Kommunikative uttrykk	Handlinger	Eksempler
1. Forklaring på noe hun/han ikke har forstått.		
2. Opplysning om noe (for eksempel hva noe heter).		
3. Annet		
4. Annet		

7.Kommentere

Hvordan viser han eller hun at.....

Kommunikative uttrykk	Handlinger	Eksempler
1. Han / hun er glad, liker noe eller er begeistret.		
2. Han/hun er lei seg, trist eller engstelig..		
3. Han hun / kjeder seg eller er uinteressert..		
4. Noe er morsomt.		
5. Han / hun er redd eller overrasket.		
6. Noe er vondt, eller at han eller hun er syk.		
7. Er sint eller frustrert.		
8.Er trett.		
9.Annet		

8. Foreta valg

Hvordan viser han eller hun at han eller hun.....

Kommunikative uttrykk	Handlinger	Eksempler
1. Velger mellom to eller flere ting (for eksempel mat, drikke, leker).		
2. Velger hva han/hun vil gjøre.		
3. Velger å begynne eller å avslutte en aktivitet.		
4. Annet.		
5. Annet.		

9. Svare

Beskriv hvordan han eller hun.....

Kommunikative uttrykk	Handlinger	Eksempler
1. Reagerer når noen henvender seg til han henne.		
2.Svarer ja på et spørsmål.		
3.Svarer nei på et spørsmål.		
4.Annet.		

10. Imitere

Beskriv hvordan han/hun imiterer eller forsøker å imitere andres kommunikative handlinger:

Kommunikative uttrykk	Handlinger	Eksempler
1. Tale (for eksempel setninger, enkeltord, vokaliseringer).		
2. Nikke på hodet "ja"		
3. Riste på hodet "nei".		
4. Trekke på skuldrene.		
5. Peke.		
6. Annet.		

9.0 Vedlegg 2: Mal til kommunikasjonspass

Kommunikasjonspass

Dette er

.....

sitt kommunikasjonspass

(sett gjerne inn et bilde!)

Alle som skal kommunisere med meg må lese dette først!

Dette er meg!

Jeg heter og er født

Jeg bor med

Jeg går i/på

Barna jeg trives best sammen med

er

De voksne som er mest sammen med meg,

er

Dette må du vite om meg:

Slik kommuniserer jeg:

Jeg

.....

.....

	Beskrivelse av hva jeg gjør, hvilke lyder jeg lager	Hvordan bekrefter mine nærpåsoner uttrykket mitt?
Jeg er glad		
Jeg er trist		
Jeg er sulten		
Jeg vil gjøre noe		
Noe er galt		
Jeg liker		
Jeg liker ikke		
Jeg vil mer		
Jeg er ferdig		
Du er velkommen		
Jeg vil...		
Jeg tenker på...		

Dette kan bety flere ting avhengig av situasjonen

Gråt	<p>Dette kan bety mange ulike ting, intensitet, styrke, tone etc kan variere. Kan være et tegn på:</p> <p>.....</p>
<p>Dersom</p> <p>..... sjekkes</p> <p>dette ut:</p>	<p>.....</p> <p>.....</p>

Slik kan du hjelpe meg med å forstå:

- Bekreft uttrykkene mine på en måte jeg kan forstå slik at jeg blir bevisst hva du oppfatter
- Forbered meg på hva vi skal gjøre
- Fortell meg hva du skal gjøre/hva jeg skal gjøre.
- Bruk konkrete/symboler/tegn
-
-
-

Konkreter som blir benyttet:

Hvilken konkret	Betyr/brukes når	Dette sier du

Grafiske symbol som blir benyttet:

Hvilket grafisk symbol	Betyr/brukes når	Dette sier du

Håndtegn som blir benyttet:

Hvilket håndtegn	Betyr/brukes når	Dette sier du

Slik kan du hjelpe meg med å kommunisere:

Jeg liker å.....

●

●

●

●

●

